

KARL HENCKELL'İN “BERLINER ABENDBILD”¹ VE TEVFİK FİKRET'İN “SİS”² ADLI ŞİİRLERİNDE İMGELERLE BÜYÜK ŞEHİR SORUNSALI

Melik BÜLBÜL*

Özet: Alexander Potebnya, “İngesiz sanat olmaz, şiir ise hiç olmaz.”³ demekle bir şiirde olması gereken en vazgeçilmez öğenin imge olduğu noktasına vurgu yapar. Çağrışıma dayalı derin ve çok katmanlı anlamsal bileşenlere bu sayede kavuşmak olasıdır. İmge, sözcüğün anlamını genişletir, derinleştirir ve çoğaltır. Kısacası imge, şiirde, sözcükler aracılığıyla çağrışım yaratan işlevsel bir güçtür. Ortak bir çalışma alanına oturan şiir, ses, anlam, imge ve biçim gibi oluşturuçuların ortak tınısıdır. Bu nedenle, ele aldığım bu çalışmada Karl Henckell'in (1864-1929) “Berliner Abendbild” (İmgelerle Berlin Akşamları) ve Tevfik Fikret'in (1867-1915) “Sis” adlı şiirlerinde imgelerle örülü büyük şehir sorunsalına okur odaklı bir yaklaşımla açıklık getirmeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: İmge, büyük şehir sorunu, şiir, şiirsel söylem

I. Giriş

Büyük şehir sorunsalını yoğun imgelerle yapılandırarak işleyen şairlerden Karl Henckell 1864 yılında Hannover’de doğmuş, Felsefe, Filoloji ve Ulusal ekonomi eğitimi görmüş, 1885’de Modern Şairler Çevresine girmiş, Natürallizm akımının ateşli öncülerinden ve sosyal devrimçi şairlerindedir. Eğitiminden sonra 1886’da İsviçre’ye göç etmiş, 1890’da İsviçre vatandaşlığına geçmiş, Zürih’de G. Hauptmann (1862-1946) gibi genç yazarları etrafında toplamayı başarmış işçi yazını şairlerinden olan Henckell’in önemli yapıtları arasında, Poetisches Skizzenbuch, (1885), Gedichte (1898), Neues Leben, (1900) ve Weltlyrik, Nachdicht. (1910)⁴ sayılabilir.

Ele aldığım şairlerden bir diğeri ise, Türk yazın dünyasının önde gelen şairlerinden Tevfik Fikret’tir (1867-1915). Servet-i Fünun döneminin usta ve örnek şairi olan Tevfik Fikret, İstanbul’da doğmuş ve ömrünü bu şehirde geçirmiştir. Yazı hayatı Mirsad dergisinde başlayan Fikret 1849’dan itibaren yayımlanan Malumat dergisini iki yıl idare ettikten sonra, 1896’da Servet-i Fünun’un başına getirildi. Edebiyatımızda pek az şair, tabiat ve mizacını Tevfik Fikret kadar şiirine yansıtabilmiştir. Sevgi ve nefretleri, kırgınlık ve sevinçleri,

* Y.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, K.Karabekir Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, ABD

¹ Wolfgang Rothe, Deutsche Grosstadtlyrik vom Naturalismus bis zur Gegenwart, Philipp Reclam, Stuttgart, 1988.

² Şiirin sadeleştirilmiş olarak alındığı kaynak:

http://www.antoloji.com/w/siir/siir.asp?siir_id=74572&sair=132&sira=16&adet=19, 06.06.07.

³ Bz: Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Y., Ankara, 1999, s.29.

⁴ Bz: Autorenlexikon: Digitale Bibliothek Band 13: Wilpert: *Lexikon der Weltliteratur*, (Bz.. Wilpert-LdW, Autoren, S. 646) (c) Alfred Kröner Verlag.

umut ve bezginlikleri, erdemi, gururu, nefret ve iğnelemeleri, şiirlerinde elle tutulurcasına sezilir. Onun mizaç tablosunu tamamlamak için, bir de hayal severliğinden söz etmemiz gerekir. İçinde yaşadığı gerçek evren (yani İstanbul), maddi manevi oylumuyula onu sıkılmaktadır. Bu yüzden ya romantik doğanın koynunda ya hayal aleminde ya da uzak dünyaların bir yanında kendine sığınaklar aramaktadır. Atatürk'ün de hayran olduğu insanlardan biri olan büyük şairimiz Tevfik Fikret, aynı zamanda öncü bir düşünce ve eylem adamıdır.⁵ Ölümünden sonra yeni yazı ile Tevfik Fikret'in yazı ve eserleri şu adlarla yayımlanmıştır:

Tevfik Fikret'in şiirleri.(Cevdet Kudret,1956-1968), Rübab-ı Şikeste, Haluk'un Defteri ve Tevfik Fikret'in Diğer Eserleri (Fahri Uzun 1962), Tevfik Fikret, Kırık Saz Kitabı (A. Muhip Dranas, 1975), Tevfik Fikret'in Dil ve Edebiyat Yazıları (İsmail Parlatır, 1987) Tarih-i Kadim (1928).

II. İmge ve Şiir

Şiir ve imge, bu iki kavramın öteden beri yazın dünyasının önde gelenleri tarafından uygun yerine oturtulması büyük zorluklar yarattığı bilinmektedir. Bu zorluğun çıkış nedeni önemli ölçüde ses mi, biçim mi, mana mı, yoksa imge mi şiirin temel ögesidir sorunundan kaynaklanmaktadır. Durum böyle olunca, öncelikli olarak imge kavramına açıklık getirmek yerinde olacaktır. Düz açıdan imge, sözcük veya sözcük grubuna söz-anlam sanatları, deyimler, atasözleri yoluyla ve ayrıca yazar tarafından yaratılan özel tasarımlar sayesinde okurda başlatılan çağrışıma ve anlamsal derinliğe dönük yaratım süreçleridir. Aynı paralellikte daha değişik açılardan imge olgusuna yaklaşmak da olasıdır. Şiirin de yazınsal bir tür olarak okurunda yaptığı etkiyi, kullanılan dilin esnek, çok katmanlı, devingen, değişken, çağrışıma açık olmasıyla gerçekleştirdiğini bilmekteyiz.⁶

Sanatsal yaratılarda, özellikle şiir dilinde imgesel öğeler söz konusu olunca söz, bilindiği gibi yeniden boyutlanır, kanatlanır ve ruhsal yüceliğe ulaşır. Bu bakımdan da imge, dilde yine dil aracılığı ile anlam yaratma edimidir denebilir. Şair, yaratısının ön aşamasında sessizliği dillendirir, sonrasında manasını yaratır. Doğayı, iç dünyasını, çevresini, ilişkide bulunduğu tüm çevreni yarattığı imgelem ile derinleştirir ve boyutlandırır. Bunda en önemli amaç, okurda sarsıcı etki yaratarak kalımlılık sürecinde var olmaktır. Yazın dünyasının anlam yaratımında süreklilik ve devingenlik ilkesi, bu haliyle somutlaşır ancak. Şair de bu süreçte, yaratısının anlamsal sürekliliğini sözün ötesinde dinlediği sessizliği anlamın öbeğinde kimi renk, boyut, derinlik gibi bezemelerle daha çok görselleştirerek korumaya çalışır. Anlam, bu bağlamda

⁵ Bz.: Ahmet Özdemir; **Tevfik Fikret - Hayatı Sanatı Eserleri**, Boğaziçi Yayınları, *Şairler ve yazarlar* dizisi, İstanbul 1997.

⁶ Bz.:Melik Bülbül, **İmgesel İletişim**, Çizgi, 2005, s. 52.

derinlik kazanarak, söylemin etkisini güçlendirir; düşünce ve duyguyu sözcükler yoluyla genişleterek çok sesli bir ortam yaratır. Sanatta estetik hazın doyumuna bu yolla ulaşmak doğal olarak kaçınılmazdır. Onun hem görsel hem de mana boyutu vardır ve sonuçta, imgenin, şiirin hayal ve mana noktasında, etkileyciliğini artırdığını ve güçlendirdiğini söyleyebiliriz. İmge, sözcüğün anlamını genişletir, derinleştirir ve çoğaltır. Kısacası imge, şiirde, sözcükler aracılığıyla çağrışım yaratır. Çağrışım ve anlam yaratmaya dayalı sanatların dışında bütün diller içinde görülen, daha çok soyut ve somut sözcüklerin bir araya getirilmesiyle yapılan, duyduğumuz an, biraz yadırgadığımız ama anlam bakımından hoşta giden alışılmamış, yani sanatlı bağdaştırmalar da şiirde manayı güçlendiren ve imgenin oluşmasını sağlayan bir yoldur. Bu etki manayı derinleştirmek için şairler tarafından her zaman kullanılmıştır.

“*Bir ölüm fırladığı gibi içim sıra dönüyor*” (Atilla İlhan- Eski Rumeli)

“*Ve denizin gişesinde oturan kısa boylu saat gişesi*” (Cemal Süreyya- Vakit Var Daha)

Yukarıdaki örneklerde de gördüğümüz gibi, şairler “*uzak çağrışımlar*” ve “*uzak kavram bağlantıları*”⁷ sayesinde de okurun imgeleminde yeni anlamsal devinimler yaratarak, bildik anlamın ötesinde çağrışıma dayalı yeni tasarımlar oluşturabilmektedirler. Etki yaratmada en işlevsel oluşturucular olarak görebiliriz bu tür imgeleri.

III. Şehir ve İmge

Çağımızın önemle üzerinde durduğu ve belki de en önde gelen sorunların başında ‘büyük şehir sorunu’ yer almaktadır dersek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni, son yüzyılımızın hız bilincine bağlı olarak gelişen kentleşme ve sorunları, nüfus yoğunluğu, sanayileşmenin getirdiği yeni sorunlar, iş yaşamına bağlı sorunlar, iş yaşamının zorunlu kıldığı kimi yeni yapılanmalar ve buna paralel olarak gereksinim duyulan yeni sosyal kurumlar ve tabakalar diye sıralanabilir. Her dönemde olduğu gibi, modern çağın sorunlarına da kayıtsız kalamayacak olanlarsa, yine toplumsal duyarlılığın en ince sinir uçlarına sahip olan şair ve yazarlardır. Çevre ve hava kirliliği, ses kirliliği, iletişimsizlik, iş dünyasının yarattığı tek düze insan tipi, robotlaşan bireyler, duyarsızlığın neden olduğu çaresizlik ve içe dönük kişilik sendromu hep birden çağın yeni sorunsal yumağı olan büyük şehir sorununu ortaya koymuştur.⁸

Büyük şehir sendromunu sorunsal imgelerle örülü biçimde ortaya koyan belli başlı Alman yazınının şairlerinden Georg Heym (1887-1912), Jakob van

⁷ Doğan Aksan, a.g.y., s. 105.

⁸ Bz.: Daniels, K.: „Expressionismus und Technik“. In: Rothe, W. (Hrsg.): Expressionismus als Literatur. Gesammelte Studien. Bern/München. 1969, s.171.

Hoddis (1887-1942), Franz Kafka (1883-1924), Georg Kaiser (1878-1945), Karl Kraus (1874-1936), Else Lasker-Schüler (1869-1945), Alfred Lichtenstein (1889-1914), Gottfried Benn (1886-1956) ve Georg Trakl'ı (1884-1914) sayabiliriz.⁹ Büyük şehir sorunsalını ince sezgi yetenekleriyle ele alıp ayrıntılayarak işleyen bu şairler, yazınsallık öğelerinden sayılan estetik, dilin özel kullanımı, biçem, kurgu, öz göndergesellik,¹⁰ yadırgatma, çağrışım yoğunluğu, çoklu anlamsal katmanlılık, figürler, olay örgüsü, gerilim, betimlemeler¹¹ ile metinlerini en üst düzeyden etkili kılma becerisini gösterebilmişlerdir. Bir anlatı sanatı olan yazın, dili oluşturan göstergelerle sanatsal bir nitelik kazanır ve estetik bir görünüme bürünür.

Dünya yazınında büyük şehir denilince akla, Paris, Berlin, Londra ve bir dünya şehri olan İstanbul gelir. Osmanlının Batıya açılma penceresi olan İstanbul, batılılaşma hareketlerine ilk olarak bu sayede tanık olmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın konuyla ilgili olarak yaptığı saptaması boşuna değildir.¹² Yazınımız, klasik temalarının dışına Tanzimat'tan (1860) sonra kavuşabilmiştir. Türk şiiri de bu tarihten sonra yeni bir görünüm almıştır. Yazında kullanılan dil de eski kullanım şablonlarının dışına taşarak, o güne dek önemli görülmeyen, sıradan ve günlük konulara eğilen biçimiyle ortaya çıkmıştır. Bunda değişen dönemsel yaşam biçiminin ve bu bağlı olarak ele alınan güncel konuların önem kazanması büyük rol oynamaktaydı.¹³ dolayısıyla yaratılan sıradışı (alışılmadık) bağdaştırmaların oluşturulmasında kullanılan dilsel kaynaklar da buna uygun imgelerin üretimine öncülük ediyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze dek türevlenerek süregelen büyük şehir sorunsalı, Türk ve Alman yazınında kimi ortak tematik kesitlerle yazın dünyasının zirvesinde yer almıştır. Bunlardan Tevfik Fikret'in "Sis" adlı şiiri, İstanbul'u hedef alırken, bunun ötesinde şairin bedensel sıkıntılarının ruhsal sıkıntılarıyla bütünleşerek dile geldiği bir kıvgınlık, yılgınlık, nefret ve taşlama biçimine dönüşür. Mehmet Kaplan'ın Fikret'i bu şiiri yazmaya iten ruh halinin derin bir melankoli ve kötümserlik olduğunu neden olarak göstermesi boşuna değildir.¹⁴ Fikret'te "Sis" in okurda anıştırıcı gücü neyse, Karl Henckell'de de Berlin'in bıraktığı çağrışımsal etki odur. "Berliner Abendbild" şiiri, bu bakımdan yarattığı tıkanıklık, çaresizlik, hüzün ve ümitsizlikle daha başlık kesitinde okuru sarsıcı bir etki yaratabilmektedir.

Büyük şehir sorunsalının ortaya çıkmaya başladığı dönem, 1880'li yıllara dayanır. Pozitif bilimlerin büyük bir ivme kazanarak ilerlemesi, tüm modern

⁹ Bz.: Barbara Baumann, Brigitta Oberle, **Deutsche Literatur in Epochen**, Max Hueber Verlag, 2000, ss.140-170.

¹⁰ Bz.: Jonathan Culler, **Literaturtheorie**, Reclam, Stuttgart, 2004, ss. 44-52.

¹¹ Bz.: Bertolt Brecht, **Schriften**, Aufbau Verlag, Berlin, 1981, s.312.

¹² Bz.: Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Cild I, İstanbul, 1956, İst. Üniv. Edeb. Fak. Yay, s. 9.

¹³ Bz.: Barbara Baumann, Brigitta Oberle, a.g.y., ss. 139-170.

¹⁴ Bz.: Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1975.

düşüncelerin temelini oluşturmaktaydı. Eskiden beri süregelen bildik romantik-patetik, duygu gücüllü yazılar ve konular yerini daha insansal olana, yani sıradan ve güncel olana bırakmıştır. Bu durum dönem insanı için oldukça yeni bir uğraşı alanıdır. Sanat, doğaya yönelmekte, doğanın taklit edilmesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Bu sanat anlayışına sahip ilk Alman natüralist şairlerinden Arno Holz'u görmekteyiz.¹⁵ Holz, "Phantasia" (1898) adlı şiir kitabında yoksul büyük şehir insanının çaresizliklerini, ağır çevresel koşulları tüm ayrıntılarıyla betimlemektedir. Türk yazın dünyamızda da Ahmet Mithat'dan Fikret'e, Beyatlı'dan Bedri Rahmi'ye ve İlhan'a değin pek çok şairimiz kendisine ilham kaynağı olan İstanbul'u ve sorunlu insanını şiirlerine nakşetmişlerdir. Yine bu dönemde önemsiz gibi görülen güncel konular, çağın dayatmalarına paralel olarak önemli ve vazgeçilmez konu materyali haline dönüşür. Yazınsal tür olan şiir de nesire kayarak düzyazıya yakın şiir biçimi ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise, 1. ve 2. yenilerle şiir şiirsel söylemli düzyazılar olarak sıkça karşımıza çıkacaktır. Bunlara örnek olarak Günersel'i, Sema Kaygusuz'u ve diğer çağdaş öykü yazarlarımızı verebiliriz.

Büyük şehir sorunsalının her bir şairde farklı bir imgeyle ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Julius Hart'da "Berlin", kocaman ve sıra dışı görüntüsüyle bir "dev" görünümüyle "gri bir okyanus" imgesi halinde belirirken ve şairin "sen" diye hitap ettiği bir kişi olarak algılanırken, aynı tınıyı Fikret'te ve Beyatlı'da ve diğer şairlerimizde görmemiz olasıdır. Hugo von Hofmannsthal'da şiir, lirik ben'in hayalindeki doğayı özlemle bütünleyerek tüm güzellikleriyle betimlerken kendine özgü duygu imgeleri yaratmaktadır. Diğer bir Alman şair R. M. Rilke de, şehir yaşamını karabasana benzeterik, şehir yaşamından kaçışı "alevlerden kaçış"¹⁶ eş değer olarak görüp okurun zihninde yeni tasarımlar yaratmaktadır.

Okurda bir takım çağrışımlara ve zihinsel tasarım zenginliğinin yaratılmasına yol açan, onda zengin imge iklimiyle yeni düşünceler üreten, bunları devindiren güç, şairin yarattığı olan şiiridir. Emin Özdemir konuyla ilgili olarak şu biçimlendirmeyi yapar: "*Çünkü duyulanla algıladığımız varlıkların, durumların zihnimizdeki görüntüleri, bunların şiire yansımış biçimleridir imgeler.*"¹⁷ yine Ahmet Haşim'de özgün ve güçlü imgelerle karşılaşırız (Göl Saatleri). Ayrıca Cenap Şahabettin'de, A. Muhip Dranas'da ve Nazım Hikmet'te de benzer özgün imgelere rastlamaktayız. Hikmet'de olduğu gibi, Fikret de duygusal bezginliğini anıştıran ve bedensel rahatsızlığının ruhsal rahatsızlıklarıyla örtüştüğü, iniltili halini kendine özgü yarattığı imgeyle vermesi çarpıcıdır. Hikmet, bedensel hastalığını, yurt özlemiyle dile getirerek iki nesnenin (ruhsal-bedensel) aralarında benzerlikler kurarak yarattığı imgeyi aktarmaya çalışır:

¹⁵ Bz.: Kurt Rothmann, *Kleine Geschichte der Deutschen Literatur*, Philip Reclam jun., 1980, ss.202-213.

¹⁶ Rilke, *Stundenbuch*, Gutenberg, 1905.

¹⁷ Emin Özdemir, *Yazı ve Yazınsal Türler*, Ankara, Karacan, 1981, s. 39.

*Benim fakir milletime ikram edebildiğim
Tek bir elmam var elimde doktor
Bir kızıl elma: kalbim¹⁸*

IV. “Sis” Ve “Berliner Abendbild” Adlı Şiirlerde İmgelerle Büyük Şehir Sorunu

Fikret, “Sis” adlı şiirini yazarken İstanbul’u kişileştirir. Onunla sıkıntılarını paylaşır. Ancak bu paylaşım daha çok tek taraflı bir serzeniştir. Çoğu şairin imge dünyasını bezeyen bu şehre “sen” diye hitap eder. Aslında onun kırgınlığı ve serzeniş İstanbul adı altında dolaylamalarla, çekinceli söylemlerle yüklediği dönemin sorunlu yönetimi ve düzenidir. Servet-i Fünun dönemi kuşağı, yaşadığı olgular karşısında genel olarak yılgın, ümitsiz, çaresiz ve yalnızdır. Bu ruh haliyle Fikret ve dönem şairleri kendi düşlemlerinde yoğun bir imge alanı yaratmaya elverişli ortamlar bulmuşlardır. Yapıtlarını derin ve çok boyutlu bir melankoliyle yapılandıran bu dönem şairleri derin bir yalnızlık acısı çeker. Fikret de bunlardan biri olarak, “Sis” adlı şiirinde yalnızlık ve ümitsizliğini tam da bu ruh hali içinde dile getirir. Ahmet Akyol, Şiirimizde Büyük Şehir (1997) adlı çalışmasında “Sis” şiiriyle ilgili olarak yazarın ruh yapısının konturlarını şu ifadelerle belirler: “*Sis şiirinde İstanbul, menfur ve melun bir şehir olarak ele alınmış ve ağır hakaretlere hedef olmuştur. Şair bu şiirinde İstanbul’u bir kişi olarak karşısına almış ve paradoksal benzetmelerle eleştirmiştir.*”¹⁹

*Ey bin kocadan arta kalan kız gibi dul
Hala güzelliğinde tazeliğin büyüü var.*

Dönem şairleri gibi Fikret de, ruhunu tabiat, aşk ve hayal ile avutmaya çalışır. O, bu kötümserliği hepsinden daha çok duyar. “Sis” şiirinde Fikret’in kötümserliği, İstanbul’un maddi manevi bütün varlığına karşı duyulmuş kuvvetli bir nefret halinde kendini gösteriyor. Türk edebiyatında İstanbul, ilk defa bu şiir ile nefret duyulan ve kendinden kaçılan bir şehir olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle “Sis” şiiri çoğu şairin ilham kaynağı olan İstanbul’a böylesi bir nefret duygusuyla yaklaşılana en çarpıcı şiirdir diyebiliriz. Fikret “Sis” şiirinde de olduğu gibi, nazmı nesre yaklaştıran öncülerdendir. Dönem dostu olan Halid Ziya da bunu yerinde görerek Fikret’i “**nesr-i manzum**” yarattığı için övmektedir. Şiir, bu yönüyle döneminin şiir dilinin olması gereken örsü

¹⁸ Bz.:Doğan Aksan, a.g.y., s. 35.

¹⁹ Ahmet Akyol, **Şiirimizde Büyük Şehir**, Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Yay. Erzurum, 1997, s.13.

bakımından oldukça çarpıcıdır. Şiirde kullanılan ifadeler açık, sade, anlaşılır, okurda sızılı bir diyalogun iniltilerini duyumsatan çağrışımlar yaratır. Bu sarsıcı etki daha ilk dizelerde duyulabilir. “Sis” sözcüğünün bu nedenle şair tarafından rastlantısal olarak seçilmediği, aksine bilerek önemsendiği düşüncesi de kendini hissettirmektedir:

*Sarmış ufuklarını senin gene inatçı bir duman,
beyaz bir karanlık ki, gittikçe artan*

Şair daha ilk dizelerde okurun karşısına gür ve sarsıcı bir söylemle çıkar. “Duman”, “karanlık” gibi olumsuzluk yaratan motifleri, “inatçı bir duman” gibi özgün yaratımlarıyla okurda derin etki bırakan imgelere dönüştürür. Kendine karşıt olarak gördüğü dev cüsseli bu “zulümler” ve facialar” sahasına (İstanbul) kendine özgü, içsel depreşilerini de içeren bir duygu göçüyle serzenişlerde bulunur. Fikret bu karanlık görüşüyle, göstergesel olarak İstanbul’a, göndergesel olarak da dönemin baskıcı ve yaralayıcı yönetimine yönelerek, sızılı bir okyanusta devindirdiği düşüncelerine haklılığını gösterebilecek kaçış ortamları aramaktadır.

Benzer iniltileri ve duygu yüklü bezginlikleri Alman yazınının önde gelen Natüralist şairlerinden Karl Henckell’in “Berliner Abendbild” adlı şiirinde yakalamamız olasıdır. “Sis” şiirinde olduğu gibi, bu şiirde de şair, sıkışmış duygularına çıkış yolu bulmak adına karamsarlık tablosu çizen bir imgeyle başlar: “Abendbild”. Akşam imgesinin okurda bu denli derin yaratımlara yol açtığı, öteden beri bilinmekte ve bu etkisiyle de şairlerin yoğun duygu açılımlarına ön ayak olan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Yer yer bir kaçış yeri, bir sığınak, yer yer de şairin özgün dünyasının bezeme malzemesi olarak öne çıkarılmış bir motiftir. Burada da “akşam hayali”, “akşam görünüşü”, “akşam imgesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haliyle şiir, şairin lirik ben’inin bir yansıması olarak, okurda sarsıcı etki yaratabilmektedir. Okurun düş dünyasında o ana dek düşleyemediği bir zihinsel ara alan oluşturabilmektedir. Fikret’in şiirine oranla konu ve içerik bakımından daha sade ve sıradan olan şiir, Alman yazınının Natüralizm döneminin ortak paydasını yansıtmaktadır.²⁰ Aşağı yukarı yapı, biçim, ses, ritim ve imge yönünden benzerlikler gösteren iki şiir de ikonik bağlamda somut olgulara, anlamsal arkaplan olarak göstergeye dayalı bu yüzeysel anlamın derinliğinde konuşlanmış çağrışımsal anlamlara yönelik bir sorunsal duygu akışı içerirler.

Her dizesinde Fikret’in çaresizliği, ümitsizliği ve kötümserliği sinmiş olan “Sis” şiiri, politik ve sosyal içerimli eleştiriler bakımından da dikkat çekicidir. Bu haliyle Fikret bir bakıma, “Batı medeniyetinin bakış açısıyla İstanbul’a bakmıştır dersek” yanılmış olmayız. Aynı düzlemde değerlendirilecek olursa,

²⁰ **Bz.:** Barbara Baumann, Brigitta Oberle, a.g.y., s. 166.

bu etkinin Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kimi şair ve yazarlara da (Yakup Kadri) sindiğini söyleyebiliriz. Deyim yerindeyse, Fikret’le başlayan ve İstanbul’u saran sis bulutu dönem insanı için karanlık ve sığ bir ruhsal dünya görünüşü yaratmıştır. “Sis” şiirinde Fikret’in o döneme egemen olan sanatsal yaratısının bütün izlerini taşıdığını söylemek yerindedir. Fikret’in şiiri bu haliyle Natüralizm akımının ayrıntılandırılmış, gerçeğe bağlı anlatım biçiminin ve konu bütünlüğünün barındığı bir uzam niteliğindedir. Ayrıntılarla anlatım bu konuları daha çok genişletir, derinleştirir ve şiirin betimleme gücünü artırır. Şiir bu haliyle okurunda daha kalıcı ve sarsıcı etki bırakarak, ona önceden duyumsamadığı kimi çağrışımları tattırır. Yazınsallığın ereği de, estetik haz ve okuma yoluyla anlamı devindiren yatak olması açısından bu olmalıdır. Üretime dönük anlamın sürekliliği bu sayede korunmuş olacaktır.

Yine “Sis”e dönecek olursak,

*ağırlığının altında her şey silinmiş gibi,
bütün tablolar tozlu bir yoğunlukla örtülü;
tozlu ve heybetli bir yoğunluk ki, bakanlar
onun derinliğine iyice sokulamaz, korkar!*

Şair, İstanbul’a bu dizeler arasında öyle bir anlam yüklemiştir ki, şehrin ağırlığı somut bir olgu olarak algılanmaya sunulmuştur. “Heybetli bir yoğunluk“ imgesiyle, şehrin dev cüssesinin insanın ruh yapısına yaptığı usandırıcı ve baskıcı yanını işlemektedir. Şair, yoğunlukla örtülü tablolar, tozlu ve heybetli yoğunluk, bakanların derinliğine sokulamadığı gibi zihinsel süreçlerde yeni tasarımlar çizebilen yaratımlarıyla okurun düşünce dünyasını bilinmeyenlere doğru devindirir.

Henckell de şiirinin ikinci dizesinde yer alan, “mavi gök yüzünün büyüleyici parlaklığı” sözcük grubuyla okurun imgeleminde ritmik sarsıntılara neden olmaktadır. Şair devamla “beni büyülen güç binbir gece masalının gücü müdür?” gerilimli sorgusuyla içinde bulunduğu sıkıntılı ve bezginlik yaratan ruh halinin açmazlarını imge yoluyla yarattığı uzak anlamlarla bezemektedir. Yine karşıtlıklar üzerine konuşlandırılmış, “Gün ışığı gibi karanlık gece aydınlık” benzetme yollu imgelerle de okurunda derin sarsıntılar yaratma yoluna gitmiştir. Bu tür imgelerin şairlerin yaratımlarındaki etkilerinin boyutlarını betimlemek için konuyla ilgili olarak Doğan Aksan’ın şu ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:

*Şiir dilinde, dilde genelleşmiş benzetmelerden yararlanıldığı
gibi özgün, şairin kendisine özgü benzetmelere de sık sık
rastlanır. Bunlar özgün oldukları ölçüde dinleyen/okuyanın*

*zihninde, istenen tasarım ve imgelerin oluşumunu sağlar,
anlatımı başarılı kılar.²¹*

Şairlerin okurlarının duygu ve düşüncelerini bu türden hayallerle süslemelerinin “Sevgili”nin yerine göre “ebemkuşağına”, yerine göre “yıldıza”, yerine göre ”fidana” benzetilmesi de yine aynı anlamda, şairlerin yeni ve özgün imgeler yaratmasıyla orantılı eylemlerdir. Böylece iç dünyanın ve dış dünyanın bilinmeyenlerine gizemli bir yolculuk yaparak, bilinmeyenlerle tanış olmanın zevkine varılmış olur. Bu nedenle, varlığın değişik alanlarında imgeler kurarak onun gizine ulaşmak öncelikli olarak şairlerin, sonra da insanın ana ereklereindir.

Melankolik bir aşkın “sevgili” imgesi olarak yarattığı İstanbul şehrini, büründürdüğü “karanlık örtü” imgesiyle Fikret, kendi nefretinin dışı vurumunu işler:

*Ama bu derin karanlık örtü sana çok lâyük;
lâyık bu örtünüş sana, ey zulümler sâhası!
Ey zulümler sâhası... Evet, ey parlak alan,
ey fâcialarla donanan ışıklı ve ihtişamlı sâha!*

İstanbul’u görmek istediği “zulümler sahası”, “lâyık bu örtünüş sana”, “facialarla donanan ışıklı ve ihtişamlı saha” sözcük gruplarıyla yarattığı imgelerle şair, şehrin dönemselsel karanlık ve karamsar panoramasını tanımlar. Zaten şairin gözünde bu şehir, sise, karanlığa, facialara gömülmüş, girenin kolay kolay çıkıp kurtulamayacağı amansız bir girdap gibidir. Bu yönüyle Fikret’in şiiri de, Henckell’in şiiri gibi büyük şehir sorunsallığına birer çarpıcı örnektir. Yine yukarıda değinildiği üzere, karşıtlıklar üzerine kurulmuş olan, uzak ve yakın benzetmeler yoluyla şairlerce yaratılan özgün imgelere, Henckell’den sonra, Fikret’de de rastlıyoruz:

*Ey zulümler sâhası...” “Evet, ey parlak alan,
ey fâcialarla donanan ışıklı ve ihtişamlı sâha*

Aynı duygulanımlı ruh haline Henckell’in şu dizelerinde rastlamaktayız:

*Nasılsın diye halini soran yok,
Kimsenin kimseyle ilgilendiği de yok,
Sağ mısın, hasta mısın soranın yok,
Herkes bir yerde koşturmakta.*

²¹ Aksan, a.g.y., s. 119.

Yalnızlığın, çaresizliğin ve kötümserliğin en ince sinir uçlarına varana dek duyumsanabildiği bu dizelerde şair, ilgisizliğin, iletişimsizliğin, insansal değerlerin alt- üst oluşunun en çarpıcı manzarasını betimlemektedir. Bu değerlerin yer değişimini²² içeren sosyal panoramanın dönem insanı üzerindeki etkileri, dizelerdeki serzeniş odaklı tınılarda açık biçimde duyulmaktadır. Yine aynı odakta yer alan çaresizliğin ve yalnızlığın, okurun zihninde çizdiği resimlere art arda gelen dizelerde tanık oluyoruz:

*Şansa, sürüklendiğimiz yere,
Kalabalıkta yalnız başıma ağır ağır geziniyorum
Mavi gök yüzünün parıltısı bir hoş
Bakkalı, askeri, öğrencisi, işçisi,
Döküntüler içinde dilencisi.*

Çocukluk içinde yalnızlığı yaşamaya yükümlü lirik ben, yoğun duygu birikimini çizdiği özgün imgelerle okurla paylaşmaktadır. Konuların dönemsel koşulların gereği eskiye oranla daha sıradan, sade, önemsiz olaylar ve güncel kesitlerden seçilmiş olmaları natüralizm akımının en belirgin özelliğidir. “Bakkal”, “öğrenci”, işçi”, “sokak kadını”, “dilenci” gibi güncel yaşamın ana kesitleri, yine bu dönemin şairlerine üretim kaynağı olmuş alanlardır. Bu alanlardan türemiştir büyük şehir sorununa bağlı olgular. Çünkü, sözü edilen bu kesitler, dönemin insanının yaşamını çevreleyen en etkili yaşamsal belirleyicilerdir. Sanayileşme ve buna bağlı olarak da kentleşme ile birlikte gelişen büyük şehir sorunu, o ana dek önemsiz görülen insansal olguları ön plana çıkarmış ve hiçbir dönem görülmedik değer ölçeklerinde bu olgular önem kazanarak yine insan yaşamına sokulmuştur. Romanda Hauptmann, Şiirde Henckell, Holz, Benn, Trakl, Heym, dramda yine Holz, Hauptmann’la karşımıza çıkar. Teknoloji odaklı, sanayileşme ve kentleşme süreçlerini, en çarpıcı eleştirel tutumuyla dönemin dram yazarlarından Gerhard Hauptmann “Bahnwaerter Thiel” adlı novel türü araştırmasıyla ortaya koymuştur.²³ Bu yapıtta modern çağın gelişmişlik göstergesi olan teknolojinin insan yaşamı açısından ne denli tehdit edici oluşu, en dramatik biçimde işlenmiştir.

Aynı odakta yoğunlaşan, ancak farklı izdüşümleri barındıran “Sis” şiirinde Fkret, İstanbul’u kendi ruh halinin aşırı duyarlı oluşuyla da kötü bir kadına benzeterek içinde düğümlenen nefreti şehirde yaşayan insanlarla, ahlaksal ve davranışa dönük bozukluklarla ve daha değişik tiplerle birlikte dökmeye çalışır. “Sis” imgesiyle sözünü ettiğimiz tüm bu çirkeflikleri örten bir perde hayali çizer şair okurun imgeleminde. Mehmet Kaplan da aynı noktaya değinerek, bu imgenin açılımını şöyle yapar:

²² Bz.: **Deutsche Literatur Geschichte**, Wilhelm Bortenschlager, Von den Anfaengen bis zum Beginn des 1. Weltkrieges, Verlag Leitner, Wien, 1981, ss. 318-349.

²³ Bz.: Barbara Baumann, Brigitta Oberle, a.g.y, s. 170.

[...]İstanbul yaşlı ve ahlaksız bir kadına, onun oturduğu yere, sis ise çirkin hadiseleri örten bir perdeye benzetilmiştir.²⁴

*Örtün, evet ey felâket sahnesi... Örtün artık ey şehir;
Örtün, ve sonsuz uyu, ey dünyanın koca kahpesi!*

Fikret'in 1900 yılında içine düştüğü ruh hali, kötümserliğini oldukça artırmıştır. Kendisini kopmuş hissettiği bu dev şehirden bakınca, onun insanlarını kendi dışında tiksindirici bir dünya olarak görmüştür. Ne de olsa her yapıtın biyografik yaratımının yanında bir de zamanın ruhu gibi bir etmenin varlığı da söz konusudur.²⁵ Aynı paralellikte yer alan, tiksindirici ve kötümser duygularla örülü bu sis tablosu, Henckell'in şiirinde de kendini açıkça ele vermektedir. Sokak, sokak insanı, sokak kadını, sıradan insan manzaraları ve diğer büyük şehir yaşamına ait yaşamsal kesitler dönemin aşırı duyarlı insanı olan şairlerin ele aldıkları konular arasında ön plana çıkmışlardır. Bu, çağın ruhunu yansıtan önemli bir değer ölçüsüdür. Sosyal olaylar karşısında kayıtsız kalmayı içine sindiremeyen bu şairler, sosyal sorunları, ifade yerindeyse, kendilerine özgü sorunlar olarak değerlendirmişlerdir. Bu bakımdan kişisel olarak üstesinden gelemedikleri bu sorunların altında duydukları yoğun ezinçlik duygusu altında yaşama, insanlara, çevreye ve dahası tanrıya varıncaya dek isyan duygularına tutsak olmuşlardır. Fikret'in, İstanbul'u kötü bir kadına benzetmesinin altında yatan ana neden de, içinde barındırdığı ve kendisini gün be gün içerden kemiren bu isyan duygusudur.

Henckell'in şiirine de sinmiş olan bu türden sıradan insan manzaralarına tanık olmaktadır. "Çıkarabilsem ekmeğimi ah bir çıkarabilsem!" / "Bekliyor evde bir sürü çocuk aç sefil beni" / "Bekle, kaçamaz elimizden bu kız" / "Baksana göz ediyor bize, güzel mi güzel!" / "Defol, sokak serserisi seni!" / "Çok da alımlı, saç tuvaleti de bir harika" / "Garantisi var mı? neyse fark etmez." Görüldüğü gibi, şairin seçtiği yaşamsal kesitler, oldukça sıradan görünümlü; ancak bu sıradanlığının altında derin anlamsal katmanların varlığı her açıdan hissedilebilmektedir. Bu katmanların açılımını, dönemsal değer yargılarıyla ve bu gibi insansal olayların yeni ortaya çıkmasıyla örtüşük olarak yapmak daha anlamlı olacaktır. Aynı çizgide sıradan insan manzaralarına Fikret'in şu dizelerinden bakabiliriz:

*Ey parlaklığın ve ihtişamın beşiği ve mezarı olan,
Doğu'nun öteden beri imrenilen eski kraliçesi!
Ey kanlı sevişmeleri titremeden, tiksinden
sefahate susamış bağrında yaşatan.*

²⁴ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1971, s. 127.

²⁵ Bz.: Yılmaz Özbek, **Edebiyat ve Psikanaliz**, Çizgi, Konya, 2007, s. 13.

Şair, önemsiz görünen yaşamsal kesitlerini önemli ve yaşamsal değeri olan birer imgeyle bezeyerek, okurda derin etki yaratma çabasındadır. “*Ey parlaklığın ve ihtişamın beşiği* “,/ “*Doğu’nun kraliçesi*”,/ “*Sefahate susamış bağrında*” gibi sözcük gruplarıyla oluşturulan imgesel ifadeler, nefret duyulan, kötü huylu İstanbul şehrinin dayanılmaz büyüünü betimler. Şair, tıpkı Henckell’in şiirinde yer alan büyük şehir sorunsalını benzer, sıradan insan ve yaşamsal karelerle gözler önüne sermeye çalışır. Henckell, şiirinin son dizelerinde düşüncelerinin bir özeti denebilecek yoğunlukta olan şu ifadelere yer verir:

*Çıkıyor her kafadan bir ses,
Uğulduyor kulaklarım benim!
Bir yaşam curcunasıdır bütün bunar!
Ne de güzel parlıyor mavi gökyüzü.*

Benzer uzantıdan Fikret’in ifadelerine baktığımızda, yakın serzenişleri duyumsamak kaçınılmaz görünmektedir:

*Hep riyânın çirkefi; hasedin, kârgüdmenin çirkeflikleri;
Yalnız işte bu... Ve sanki hep bunlarla yükselinecek.
Milyonla barındırdığın insan kılıklarından
Parlak ve temiz alınlı kaç adam çıkar?*

Yukarıdaki ifadeler şairin şehir ve insanı hakkındaki nefret ve kin dolu düşüncelerini açıklar niteliktedir.

*Ey tozla çamurun çarpıştığı eski sokaklar;
ey her açılan gediği bir vak’a sayıklayan
virâneler, ey azılların uykuya girdikleri yer.
Ey kapkara damlarıyla ayağa kalkmış birer mâtemi
semböle eden harap ve sessiz evler;*

*Ey en şiddetli kuşkularla duygusu körleşerek
vicdanlara uzatılan gizli kulaklar;
ey işitilmek korkusuyla kilitlenmiş ağızlar.*

*Örtün, evet, ey felâket sahnesi... Örtün artık ey şehir;
Örtün, ve sonsuz uyu, ey dünyanın koca kahpesi!*

*“Milyonla barındırdığın insan kılıklarından”/ “azılların uykuya
girdikleri yer”/ “birer mâtemi semböle eden harap ve sessiz
evler;”/“vicdanlara uzatılan gizli kulaklar;”*

gibi dizelerle şair, okurun zihninde çizdiği resimlerle ve varlığını ebedileştiren imgelerle, şehir yaşamının zorluklarına özgün ifade biçimleri ve ruhuyla farklı bir soluk getirmiştir.

V. Sonuç

Yazınsal yaratıların derin anlamlı ve çok boyutlu örüsü önemli ölçüde imgesel zenginliğine bağlıdır. Şiir sanatında ise, imge en vazgeçilmez öğelerdendir. Büyük şehir sorunsalı, 19. yüzyılın işlenmeye en elverişli konularının başında gelen bir uğraşı alanıdır. Yazınsal yaratıların en başat öğelerinden olan imge, şiirde çağrışım ve anlam yaratma eylemlerini devindiren, manayı güçlendiren ve boyutlandıran çok etkili bir yoldur. Büyük şehir sorunsalını en duyarlı kesitleriyle barındıran şiirlerini ele aldığım Tevfik Fikret ve Karl Henckell, her dönemin duyarlı şairlerinde olduğu gibi, modern çağın sorunlarına da kayıtsız kalamayan, yine toplumsal duyarlılığın en ince sinir uçlarını taşıyan şairlerdendir.

Fikret'in şiiri gibi, Henckell'in şiiri de Natüralizm akımının ayrıntılandırılmış, gerçeğe bağlı anlatım biçiminin ve konu bütünlüğünün barındığı bir uzam niteliğindedir. Bu tarz anlatım, konuyu daha da genişletir, derinleştirir ve şiirin betimleme gücünü artırır. Şiir, bu haliyle okurunda daha kalıcı ve sarsıcı etki yaratarak, ona önceden duyumsamadığı kimi çağrışım zenginliği içeren duygular tattırır. Yazınsallığın ereği de estetik haz ve okuma yoluyla anlamı devindirmesi açısından bu olmalıdır. Okur açısından, üretime dönük anlamın sürekliliği bu sayede korunmuş olacaktır.

Abstract: Alexander Potebnya says “without image no art, and no poetry”. In this manner he emphasized that the image is the mportantst. component in poetry. Thanks to this it probable to reach associations and much layers of senses in literary texts. In a word Image expands on sense, deepens it and reproduces thanks to words . In this connection I taked up the poetries “Berliner Abendbild” of Karl Henckel in germany literary and “Sis” of Tevfik Fikret in türkish literary wich the grand cities problems with images build. I compared the poetries from the point of view of reader.

Key Words: Image, grate city problem, lirik, lyrical discourse

Kaynakça

- Aksan, Doğan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Engin Y., Ankara, 1999.
- Akyol, Ahmet, **Şiirimizde Büyük Şehir**, Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Yay. Erzurum, 1997.
- Autorenlexikon: Digitale Bibliothek Band 13: Wilpert: **Lexikon der Weltliteratur**, .. Wilpert-LdW, Autoren.
- Baumann, Barbara, Oberle Brigitta, **Deutsche Literatur in Epochen**, Max Hueber Verlag, 2000.
- Bortenschlager , Wilhelm, **Deutsche Literatur Geschichte**, Von den Anfängen bis zum Beginn des 1. Weltkrieges, Verlag Leitner, Wien, 1981
- Bülbül, Melik, **İmgesel İletişim**, Çizgi, 2005.
- Brecht, Bertolt, **Schriften**, Aufbau Verlag, Berlin, 1981
- Culler, Jonathan, **Literaturtheorie**, Reclam, Stuttgart, 2004.
- http://www.antoloji.com/w/siir/siir.asp?siir_id=74572&sair=132&sira=16&ade=19, 06.06.07.
- İnce, Özdemir, **Şiir ve Gerçeklik**, Türkiye İş Bankası Kültür yay, İstanbul, 2001.
- Kaplan, Mehmet, **Şiir Tahlilleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1975.
- , **Tevfik Fikret**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1971.
- K., Daniels: „**Expressionismus und Technik**“. In: Rothe, W. (Hrsg.): Expressionismus als Literatur. Gesammelte Studien. Bern/München. 1969.
- Özbek, Yılmaz, **Edebiyat ve Psikanaliz**, Çizgi, Konya, 2007.
- Özdemir, Emin, **Yazı ve Yazınsal Türler**, Ankara, Karacan, 1981.
- Rothmann, Kurt, **Kleine Geschichte der Deutschen Literatur**, Philip Reclam jun., 1980.
- Rothe , Wolfgang, **Deutsche Grossstadtdyrik vom Naturalismus bis zur Gegenwart**, Philipp Reclam, Stuttgart, 1988.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Cild I, İstanbul, 1956.
- Von Wilbert, Gero, **Sachwörterbuch der Literatur**, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1969.